

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΟΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ Κ. ΠΑΥΛΙΔΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
(1904-1906)

Κύριλλος Κ. Παυλίδης

Ο διευθυντής και εκδότης της εφημερίδας της Λευκωσίας «Φωνή της Κύπρου» Κύριλλος Κ. Παυλίδης υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Κύπριους δημοσιογράφους των χρόνων της Αγγλοκρατίας. Γεννημένος στη Λευκωσία το 1870 και απόφοιτος της Ελληνικής Σχολής της κυπριακής πρωτεύουσας, ο Παυλίδης εργάστηκε αρχικά ως δάσκαλος στα δημοτικά σχολεία των χωριών Μένικο, Περιστερώνα και Γαλάτα, καθώς και των πόλεων Κερύνειας (1892-1898)¹, όπου πρωτοπορώντας ίδρυσε τον πρώτο Διδασκαλικό Σύνδεσμο², και Αμμοχώστου (1899-1902)³. Ακολούθως δίδαξε αγγλικά στη Σχολή Νιούχαμ στη Λευκωσία (1903-1917), τη μετέπειτα γνωστή με την ονομασία English School, που ίδρυσε ο Άγγλος ιερωμένος Κάνον Νιούχαμ (Canon Newham)⁴, το 1900. Καρπός της

---

1. Φρίξου Βράχα, *Νοσταλγία της Κερύνειας*, Λευκωσία 1975, σ. 14· Έρσης Δημητριάδου, *Θύμησες Κερύνειας: Τα σχολεία της πόλης, 1921-1974*, Λευκωσία 2006, σ. 33-34.

2. Αριστόδημου Πηλαβάκη, *Η Λεμεσός και τα σχολεία της. Μετά παραρτήματος περιλαμβάνοντος διαφόρους εκπαιδευτικές ειδήσεις και στατιστικούς πίνακας*, Λεμεσός 1929, σ. 211· Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας, 1878-1946*, Λεμεσός 1946, σ. 42· Δημήτρη Χαραλάμπους, *Ιστορία του Διδασκαλικού Συνδέσμου στην Κύπρο (1898-1960)*, τ. Α', Αθήνα 2001, σ. 85-86.

3. Κώστα Κύρρη, *Ιστορία της Μέσης Εκπαιδύσεως Αμμοχώστου, 1191-1955, ιδίως δε του Ε.Γ.Α.*, Λευκωσία 1967, σ. 43, 46.

4. Για τον βίο του Κάνον Νιούχαμ βλ. Αριστεΐδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Β', Λευκωσία 2018, σ. 546. Ας σημειωθεί ότι μετά τον θάνατο του Νιούχαμ δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του Παυλίδη νεκρολογία του με θερμά σχόλια για την προσφορά του στην κυπριακή εκπαίδευση. Βλ. «Κάνον Φρανκ Νιούχαμ», *Φωνή της Κύπρου*, 9.3.1946.

συνεργασίας του αυτής με τον Νιούχαμ ήταν η έκδοση, το 1905, βιβλίου στα αγγλικά για τη διδασκαλία των νέων ελληνικών⁵, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τους μαθητές της Σχολής. Μερικά χρόνια αργότερα εξέδωσε επίσης δύο θεατρικές κωμωδίες, το 1910 και το 1911⁶.

Στο μεταξύ, την περίοδο αυτή άρχισε να αρθρογραφεί, κυρίως με το ψευδώνυμο «Τίμων», στη «Φωνή της Κύπρου», δημοσιεύοντας κείμενα γνώμης για την πολιτική και κοινωνική ζωή, τα οποία διακρίνονταν για τη νηφαλιότητα και την τεκμηρίωσή τους, γεγονός που συνέτεινε ώστε να αναδημοσιεύονται σε έντυπα του απόδημου Ελληνισμού. Τελικά, το 1912, ύστερα από τον θάνατο του διευθυντή της εφημερίδας, Γεώργιου Νικόπουλου, απέκτησε την ιδιοκτησία της και ανέλαβε τη διεύθυνσή της⁷, την οποία συνέχισε να εκδίδει

---

5. Canon Newham - Kyrillos K. Pavlides, *Elementary principles of Modern Greek as used in Cyprus*, Nicosia 1905. Επίσης βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Κυπριακή Βιβλιογραφία*, Λάρνακα 1935, σ. 239.

6. Κύριλλου Κ. Παυλίδη, *Δημαρχίτις. Κωμωδία εις πράξιν μίαν*, [Λευκωσία] 1910· Του ιδίου, *Τα Ευχαριστήρια. Κωμωδία εις πράξεις δύο*, [Λευκωσία] 1911. Τα δύο αυτά έργα παρουσιάζονται αναλυτικά από τον Λεωνίδα Γαλάζη, *Ποιητική και Ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο (1869-1925)*, Λευκωσία 2012, σ. 148-151. Επίσης βλ. Κώστα Γιαγκουλλή, «Κύριλλος Κ. Παυλίδης», *Ο Αγών*, 10.1.1986 [= *Κυπριακή Λογοτεχνία: Συμβολή στη διερεύνηση και σπουδή της περιόδου 1878-1920*, Λευκωσία 1986, σ. 52-54] (παρουσίαση του έργου *Τα Ευχαριστήρια*)· Λεωνίδα Γαλάζη, «Δύο δυσεύρετα κυπριακά θεατρικά έργα», *Μικροφιλολογικά* 21 (2007) 21-22 (παρουσίαση του έργου *Δημαρχίτις*).

7. Η εφημερίδα συνέχισε την έκδοσή της με διευθυντή τον γιο του Κύριλλου Κ. Παυλίδη, Τίμο, μέχρι το 1952, οπότε διέκοψε οριστικά την κυκλοφορία της. Για τη «Φωνή της Κύπρου» βλ. Ανδρέα Σοφοκλέους, *Συμβολή στην Ιστορία του κυπριακού Τύπου*, τ. Α', 1878-1890, Λευκωσία 1995, σ. 121-143· τ. Β', 1890-1900, Λευκωσία 1998, σ. 171-231· Του ιδίου, «Φωνή της Κύπρου», στον τόμο: Λουκίας Δρούλια - Γιούλας Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, τ. Δ', Αθήνα 2008, σ. 299-300.

μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1950⁸. Καθόλο αυτό το διάστημα ανέπτυξε σημαντική κοινωνική και πολιτική δράση και υπήρξε μέλος της Σχολικής Εφορείας της Λευκωσίας⁹, πρότανης του δημοσιογραφικού σώματος της Κύπρου και μέλος του Εθνικού Συμβουλίου¹⁰.

Ανάμεσα στα πλέον ενδιαφέροντα κείμενα των πρώτων χρόνων της δημοσιογραφικής δράσης του Κύριλλου Παυλίδη συγκαταλέγονται και οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις του από την περιήγησή του στις πόλεις Τρίπολη και Βηρυτός του Λιβάνου, την Αλεξανδρέττα της Συρίας, τη Ρόδο και σε άλλα νησιά της Δωδεκανήσου, στις πόλεις Μερσίνα και Σμύρνη της Μικράς Ασίας, στις πρωτεύουσες του Ελληνικού Κράτους και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Αθήνα και Κωνσταντινούπολη, αντιστοίχως, στην Ιόππη, τα Ιεροσόλυμα και τη Βηθλεέμ της Παλαιστίνης, και στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο της Αιγύπτου. Η δημοσίευση των ανωτέρω κειμένων διάρκεσε από τον Ιούλιο του 1904 έως τον Σεπτέμβριο του 1906, με κάποιες ενδιάμεσες διακοπές, και εκτείνεται σε 33 συνέχειες.

---

8. Ας σημειωθεί ότι μετά τον θάνατο του Παυλίδη δημοσιεύτηκαν στον κυπριακό τύπο αρκετά κείμενα με πολλά βιογραφικά του στοιχεία. Ενδεικτικά βλ. «Απεβίωσεν ο διευθυντής της "Φωνής της Κύπρου" Κύριλλος Παυλίδης», *Ελευθερία*, 7.4.1950· «Η κηδεία του διευθυντού της "Φωνής της Κύπρου" Κυρίλλου Κ. Παυλίδη», *Ελευθερία*, 8.4.1950· «Αγωνιστής της Ιδέας», *Έθνος*, 8.4.1950· «Κύριλλος Κ. Παυλίδης», *Πάφος*, 13.4.1950· Κ.Ι.Μ., «Κύριλλος Κ. Παυλίδης», *Ελευθερία*, 13.4.1950· «Δημοσιογραφικά Πένθη. Κύριλλος Παυλίδης», *Παρατηρητής*, 15.4.1950· Ανεξαρτήτου, «Κύριλλος Κ. Παυλίδης», *Φωνή της Κύπρου*, 13.5.1950· Ν.Γ. Ιακωβίδη, «Λόγος Επιμνημόσυνος», *Φωνή της Κύπρου*, 13.5.1950· Δ.Θ. Σταυρινίδη, «Προσφώνησις του Διευθυντού της "Ελευθερίας"», *Φωνή της Κύπρου*, 13.5.1950.

9. Θεόκλητου Σοφοκλέους, «Πίναξ ιδρυτών και εφόρων του Παγκυπρίου Γυμνασίου», στον τόμο: Παγκυπρίου Γυμνασίου (έκδ.), *Αναμνηστικόν Λεύκωμα επί τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου (1893-1943)*, Λευκωσία 1944, σ. 94.

10. Για τη ζωή του Κ. Παυλίδη βλ. Ρ.Μ. Stephanides, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κύπρου - Cyprus who is who*, Nicosia 1940, σ. 111· Χρ. Ανδρέου (εκδ.), *Κύπριοι συγγραφείς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, τ. Δ', Λευκωσία 1983, σ. 1265-1266· Ένωσης Συντακτών Κύπρου (εκδ.), *Αφιέρωμα Μνήμης. Στυλοβάτες της Κυπριακής Δημοσιογραφίας*, Λευκωσία 1990, σ. 26· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Β', ό.π., σ. 633.

Κατά τη διάρκεια των περιηγήσεών του ο Κύπριος δημοσιογράφος συγκέντρωσε, είτε μέσω συνεντεύξεων, είτε από προσωπική παρατήρηση, πλήθος από πληροφορίες για την πνευματική, οικονομική και κοινωνική ζωή των Ελλήνων, οι οποίοι διαβιούσαν στις ανωτέρω περιοχές, και τις σχέσεις τους με τους ντόπιους και τους προερχόμενους από άλλες εθνότητες πληθυσμούς. Η μελέτη τους εμπλουτίζει σε μεγάλο βαθμό τις γνώσεις μας για τον τρόπο οργάνωσης της ζωής των κατοίκων των πόλεων που επισκέφθηκε, μέσα στα πολυεθνικά περιβάλλοντα στα οποία ζούσαν, καθώς και για την προσπάθεια διαφόρων χωρών και χριστιανικών ομολογιών να επικρατήσουν στην περιοχή, είτε στον πολιτικό και οικονομικό τομέα, είτε στον εκκλησιαστικό.

Η περιοδεία στην Τρίπολη, την Αλεξανδρέττα, τη Μερσίνα, στα νησιά Ρόδος, Σύμη, Κως και Χίος, στη Σμύρνη, την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη

Η πρώτη περιοδεία του Παυλίδη πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1904 και περιλάμβανε τις παραθαλάσσιες πόλεις Τρίπολη του Λιβάνου (τότε εθεωρείτο πόλη της Συρίας) και Αλεξανδρέττα της Συρίας, τις Μερσίνα και Σμύρνη της Μικράς Ασίας, τα νησιά Ρόδο, Σύμη, Κω και Χίο, που ανήκαν την περίοδο αυτή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς και την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη¹¹. Πρώτος σταθμός του υπήρξε η Τρίπολη, όπου αφίχθη ύστερα από ταξίδι έντεκα ωρών από τη Λάρνακα. Ζώντας σε μία χώρα, όπου σχεδόν το σύνολο των κατοικιών ήταν ισόγειες και τα μεγέθη μικρά, ο Κύπριος δημοσιογράφος εντυπωσιάστηκε από τις ψηλές και μεγαλοπρεπείς οικοδομές, τους πλακόστρωτους δρόμους και την αγορά της πόλης με τα πολλά καταστήματα και τα ποικίλα εμπορεύματα. Πρόσεξε επίσης και σχολίασε την ποιότητα των προσφερόμενων προς πώληση γεωργικών προϊόντων και στιγμάτισε την παρατηρούμενη υστέρηση στον τομέα αυτό της Κύπρου, καλώντας Κυβέρνηση, Γεωργικό Τμήμα και εμπόρους να δραστηριοποιηθούν, ώστε τα τοπικά προϊόντα να γίνουν ανταγωνιστικά για να μπορέσουν να εισέλθουν στις διεθνείς αγορές, γεγονός που θα επέτρεπε την ανάπτυξη της κυπριακής οικονομίας.

---

11. Πρόκειται για επτά ανταποκρίσεις, που δημοσιεύτηκαν, από τις 10/23 Ιουλίου έως τις 21/3 Σεπτεμβρίου 1904, κάτω από τον γενικό τίτλο: «Επιστολαί περιοδεύοντος συνεργάτου μας».

Σύμφωνα με τον Παυλίδη, η πόλη εκατοικείτο από 32 χιλιάδες κατοίκους, οι μισοί από τους οποίους ήταν Αραβόφωνοι Ορθόδοξοι, ενώ υπήρχε και ισχυρή παρουσία Ελληνόφωνων Μουσουλμάνων από την Κρήτη, που είχαν μετοικήσει στην περιοχή ύστερα από την ανακήρυξη του νησιού σε αυτόνομο, το 1896. Προσθέτει ακόμη ότι, λόγω της σπουδαιότητας της πόλης, ως εμπορικού κέντρου, χώρες, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία, δραστηριοποιούνταν στην Τρίπολη και είχαν ιδρύσει δικά τους σχολεία, επιδιώκοντας την οικονομική και πνευματική τους διεύδυση, την ίδια περίοδο που η άλλοτε ανθηρή ελληνική παρουσία στην πόλη υποχωρούσε. Επέκρινε για τον λόγο αυτό τους κατά καιρούς Έλληνες Πατριάρχες Αντιοχείας, οι οποίοι δεν είχαν επιδείξει ενδιαφέρον για τη στήριξη του Ελληνισμού στην περιοχή, με αποτέλεσμα την κυριαρχία άλλων χωρών¹².

Πολύ περισσότερα για το ζήτημα αυτό αναφέρει στην ανταπόκρισή του από την επίσκεψή του στην Αλεξανδρέττα, όπου υπενθυμίζει στους αναγνώστες της εφημερίδας τη μεγάλη διαμάχη, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ανάμεσα στους Αραβόφωνους πιστούς του Πατριαρχείου Αντιοχείας και τους Έλληνες Αρχιερείς, οι οποίοι τους εποίμαιναν μέχρι τότε και που, είτε είχαν υποχρεωθεί να υποβάλουν παραίτηση, όπως ο κυπριακής καταγωγής Πατριάρχης Σπυρίδων (1891-1898)¹³, είτε εκδιώχθηκαν από τις έδρες τους, όπως ο επίσης κυπριακής καταγωγής Μητροπολίτης Χαλεπίου (1892-1909) Νεκτάριος

---

12. Κύριλλου Κ. Παυλίδη (στο εξής Κ.Κ.Π.), «Εκ Συρίας: Επιστολή Α΄: Εκ Τριπόλεως, 29 Ιουνίου 1904», *Φωνή της Κύπρου* (στο εξής *ΦτΚ*), 10/23.7.1904.

13. Για τον Πατριάρχη Σπυρίδωνα και τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν και τον υποχρέωσαν σε παραίτηση, βλ. Αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Καραπατάκη, *Το Αντιοχικόν Ζήτημα επί τη αναμνήσει της 25ετηρίδος της αρχιερατείας ως και της 50ετηρίδος της εις τον ιερόν κλήρον καταταγής του Μακαριωτάτου Πατριάρχου πρώην Αντιοχείας Κυρίου Κυρίου Σπυρίδωνος*, Κωνσταντινούπολη 1909· Βενέδικτου Εγγλεζάκη, «Το Αντιοχικόν Ζήτημα κατά τα έτη 1897-1899. Ανέκδοτον Ημερολόγιον Κ.Ι. Μυριανθοπούλου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 47 (1983) 109-201 [= *Είκοσι μελέται διά την Εκκλησίαν της Κύπρου. Τέταρτος έως εικοστός αιώνας*, Αθήνα 1996, σ. 441-567]· Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Πατριάρχες Αντιοχείας Σίλβεστρος (1724-1766), Ανθέμιος (1791-1813) και Σπυρίδων (1891-1898)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 3 (1996) 333-361.

Ιορδανίδης¹⁴. Αναφέρεται ακόμη στην παρασκηναϊκή δράση στο σχετικό ζήτημα της Ρωσίας, η οποία μέσω της Ορθόδοξης Παλαιστινιακής Εταιρείας επεδίωκε να κυριαρχήσει στην περιοχή, χρησιμοποιώντας για την προώθηση της πολιτικής της τον εκκλησιαστικό χώρο και την επικράτησή της στα τρία Πρεσβυγενή Πατριαρχεία της Αλεξάνδρειας, των Ιεροσολύμων και της Αντιόχειας¹⁵. Ο Παυλίδης επικρίνει ξανά για τον λόγο αυτό τους τρεις τελευταίους Έλληνες Πατριάρχες Αντιοχείας Ιερόθεο, Γεράσιμο και Σπυρίδωνα, οι οποίοι, όπως σημειώνει, επέδειξαν ασυγχώρητη αμέλεια και αδράνεια για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στο Πατριαρχείο και την πνευματική στήριξη των Αραβόφωνων Ορθοδόξων, που θα συντελούσε στην προαγωγή του Ελληνισμού στη Συρία¹⁶.

Ο Κύπριος δημοσιογράφος βρήκε την πόλη της Αλεξανδρέττας να υστερεί σε μεγάλο βαθμό συγκρινόμενη με την Τρίπολη και να μαστίζεται από τις επιπτώσεις, που είχαν τα γύρω έλη στην υγεία του τοπικού πληθυσμού. Όπως σημειώνει, ο πληθυσμός της ανερχόταν

---

14. Για τον βίο του Χαλεπίου Νεκταρίου και τον εξαναγκασμό του σε παραίτηση βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Μητροπολίτης Χαλεπίου και μετέπειτα Μέμφιδος Νεκτάριος Ιορδανίδης (1862-1924)», *Απόστολος Βαρνάβας* 55 (1994) 117-123.

15. Για τη Ρωσική πολιτική στην περιοχή και τη δράση της Ορθόδοξης Παλαιστινιακής Εταιρείας βλ. «Η Ρωσική Παλαιστίνειος Εταιρεία και το Ελληνικόν Πατριαρχείον Ιεροσολύμων», *Νέα Σιών* 8 (1909) 81-85· Αρχιμανδρίτου Κάλλιστου [Μηλιάρá], «Ίδρυσις της Ορθοδόξου Ρωσικής Παλαιστίνειου Εταιρείας», *Νέα Σιών* 27 (1932) 497-501· Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Ρωσική Παλαιστινιακή Εταιρεία και η επεκτατική πολιτική της Ρωσίας (19ος αιώνας)», *Παράδοση* 8 (1993) 427-433· Σπυρίδωνος Κοντογιάννη, «Το καθεστώς (Status Quo) των Αγίων Τόπων μεταξύ των λατινικών διεκδικήσεων και της πανσλαβιστικής προπαγάνδας», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αθηνών* 30 (1995) 793-809· Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Ρουμ Όρτοντοξ και η Κύπρος», *Πολιτιστική Κύπρος* 8 (1997) 16-21.

16. Για μία γενική αναφορά στα όσα συνέβησαν την περίοδο αυτή στο Πατριαρχείο Αντιοχείας βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Πατριαρχείο Αντιοχείας και η Κύπρος», στον τόμο: Evangelia Balta - Georgios Salakides - Theoharis Stavrides (editors), *Festschrift in Honor of Ioannis P. Theocharides. Studies on Ottoman Cyprus*, v. I, Κωνσταντινούπολη 2014, σ. 151-152.

στις 8 χιλιάδες κατοίκους, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Αραβόφωνοι Ορθόδοξοι. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, μέχρι πριν από 30 με 40 χρόνια η πλειονότητα των κατοίκων ήταν Έλληνες, οι οποίοι, όμως, σταδιακά εγκατέλειψαν την πόλη, με αποτέλεσμα να απομείνουν μόνο 200 περίπου οικογένειες, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν και μερικές από την Κύπρο. Ωστόσο, δεν υπήρχε ελληνικό σχολείο για τα παιδιά και λειτουργούσε μόνο μία ελληνική εκκλησία, όπου ετελείτο θεία λειτουργία εναλλάξ, ανά μία εβδομάδα στα αραβικά και μία στα ελληνικά¹⁷.

Επόμενος σταθμός του Παυλίδη ήταν η Μερσίνα, η οποία τον εντυπωσίασε, λόγω μεγέθους και επιβλητικών κτηρίων. Όπως σημειώνει, σε αυτή διέμεναν 15 περίπου χιλιάδες κάτοικοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Έλληνες. Αναφέρεται ακόμη στη σημαντική κυπριακή παροικία της πόλης και μνημονεύει τον θανόντα το προηγούμενο έτος Κωνσταντίνο Μαυρομάτη (1831-1903)¹⁸ από τη Σαλαμιού της Πάφου για την προσφορά του στην Εκκλησία και στην Παιδεία της πόλης με την ανέγερση του ναού του Αγίου Γεωργίου για τις πνευματικές ανάγκες των Ορθόδοξων κατοίκων και του παρθεναγωγείου για τη μόρφωση των κοριτσιών. Επαινεί επίσης τα παιδιά του Μαυρομάτη για τη συνέχιση του έργου του πατέρα τους και ιδίως τον Γεώργιο, ο οποίος συντηρούσε ελληνικό σχολείο και παρθεναγωγείο σε προάστιο της γειτονικής Ταρσού. Αναφέρεται ακόμη στις προπαγανδικές σχολές τόσο της Λατινικής, όσο και διαφόρων Προτεσταντικών Εκκλησιών, που λειτουργούσαν στη Μερσίνα, όπως και σε άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας και της Μέσης Ανατολής, επιβουλευόμενες, κατά την έκφρασή του, τους ντόπιους Ορθόδοξους πληθυσμούς¹⁹. Επρόκειτο για ένα ζήτημα που απασχολούσε έντονα τους Έλληνες της εποχής, οι οποίοι θεωρούσαν ότι οι σχολές αυτές, που λειτουργούσαν σε περιοχές με αμιγή

---

17. Κ.Κ.Π., «Εκ Συρίας: Επιστολή Β΄: Εξ Αλεξανδρέττας, 30 Ιουνίου 1904», *ΦτΚ*, 17/30.7.1904.

18. Για τη ζωή και το έργο του Κ. Μαυρομάτη βλ. Ανωνύμου, *Λόγοι εκφωνηθέντες κατά την κηδείαν του αοιδίμου Κωνσταντίνου Μαυρομάτη γενομένην εν Μερσίνη κατά την 20ήν Φεβρουαρίου 1903*, Λευκωσία [1903]. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 464-465.

19. Κ.Κ.Π., «Εκ Τουρκίας: Επιστολή Γ΄: Εκ Μερσίνης, 1 Ιουλίου 1904», *ΦτΚ*, 24/6.8.1904.

ορθόδοξο πληθυσμό, είχαν στόχο τον προσηλυτισμό του. Γι' αυτό και επέκριναν έντονα τους ιθύνοντές τους²⁰.

Ο Παυλίδης επισκέφθηκε ακολούθως το νησί της Ρόδου και περιέγραψε την πρωτεύουσά του με τους καλούς δρόμους και τις αξιόλογες οικοδομές της, οι οποίες, όπως σημειώνει, περιβάλλονταν από μεγάλο κήπο με εσπεριδοειδή. Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, η πόλη εκατοικείτο από έξι περίπου χιλιάδες Εβραίους, τέσσερις χιλιάδες Τούρκους και δύο χιλιάδες Έλληνες. Προσθέτει ακόμη ότι στα χωριά του νησιού διαβιούσαν άλλες 24 χιλιάδες άτομα, κατά το πλείστον Έλληνες, οι οποίοι διατηρούσαν σε καθένα από αυτά δημοτικό σχολείο, παρά τις πολλές οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν και που τους ανάγκαζαν να αναζητούν δουλειά σε περιοχές των απέναντι μικρασιατικών παραλίων. Εγκωμιάζει δε την ατμοπλοϊκή συγκοινωνία του νησιού, γεγονός που διευκόλυνε τις εμπορικές του συναλλαγές, και οικτρίζει την Κύπρο, η οποία στον τομέα αυτό υστερούσε σε μεγάλο βαθμό. Όπως αναφέρει, εξαιτίας του συγκοινωνιακού δικτύου εξάγονταν πολύ συχνά μεγάλα φορτία λαχανικών στη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και την Οδησό, ενώ υπήρχε σύνδεση και με άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας, της Ελλάδας και της Αιγύπτου.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Κύπριος δημοσιογράφος, όπως και προηγουμένως, αποφεύγει να αναφερθεί στους Μουσουλμάνους κατοίκους και στη σχέση τους με τους Έλληνες, ίσως γιατί το σύστημα κλειστών κοινοτήτων, που λειτουργούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία απέτρεπε τις στενές επαφές μεταξύ τους, ιδίως όσων διέμεναν στις πόλεις. Σχολιάζει, ωστόσο, την παρουσία ισχυρής κοινότητας Εβραίων στην πόλη της Ρόδου, τους οποίους θεωρεί λαό χωρίς κοινωνική αλληλεγγύη, που επιδιώκει να κυριαρχεί σε βάρος άλλων λαών, προωθώντας πάντοτε τα συμφέροντά του. Δεν διστάζει ακόμη να επικρίνει το γεγονός ότι είχαν στα χέρια τους την εμπορική και οικονομική ζωή και να χρησιμοποιήσει σκληρούς χαρακτηρισμούς εναντίον τους, που φανερώνουν προκατάληψη

---

20. Για παράδειγμα, βλ. ενδεικτικά τα σχετικά άρθρα για την ίδρυση ξένων σχολών στην περιοχή, που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα του Παυλίδη την ίδια περίοδο: Κ. Στ., «Προπαγανδικαί Σχολαί», *ΦτΚ*, 28/10.8.1900· «Τα Ξένα Σχολεία. Ανοικτή επιστολή», *ΦτΚ*, 4/17.8.1900· «Τα εν Συρία Σχολεία. Ο Ελληνισμός», *ΦτΚ*, 17/30.11.1901· «Αι Ξένα Σχολαί. Ο Προσηλυτισμός. Ποίον κίνδυνον διατρέχουν τα τέκνα μας. Μία επιστολή εκ Βηρυτού», *ΦτΚ*, 19/1.2.1902.

όπως ότι επρόκειτο για «καταραμένη φυλή»²¹. Δράττεται δε της ευκαιρίας να τονίσει ότι οι Κύπριοι όφειλαν να αγωνιστούν με κάθε τρόπο εναντίον της φημολογούμενης αγγλικής πολιτικής για εγκατάσταση Εβραίων στην ιδιαίτερη τους πατρίδα²².

Ακολούθως ο Κύπριος δημοσιογράφος ταξίδεψε στα νησιά Σύμη, Κω και Χίο με τελικό προορισμό τη Σμύρνη, όπου και παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα. Στην ανταπόκρισή του από την επίσκεψή του στα ανωτέρω νησιά, για μεν τη Σύμη σημειώνει ότι επρόκειτο για ένα άγονο και αφιλόξενο νησί, όπου οι κάτοικοι ασχολούνταν με τη σπογγαλιεία, μη έχοντας άλλο πόρο επιβίωσης. Ωστόσο, αναφέρει ότι είχε λαμπρά εκπαιδευτήρια και περικαλλείς ναούς, καθώς και αναγνωστήριο με πλούσια βιβλιοθήκη, που οφειλόταν στη φιλοπατρία των ξενιτεμένων τέκνων της. Για τη γειτονική Κω σημειώνει ότι, σε αντίθεση με τη Σύμη, ήταν κατάφυτη από αμπέλια και οπωροφόρα δέντρα και παρήγε μεγάλο αριθμό γεωργικών προϊόντων, που εξάγονταν μαζικά στη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, την Οδησό και προπάντων στην Αίγυπτο. Όπως προσθέτει, το νησί

---

21. Κ.Κ.Π., «Εκ Τουρκίας: Επιστολή Δ΄: Εκ Ρόδου, 5 Ιουλίου 1904», *ΦτΚ*, 31/13.8.1904.

22. Την περίοδο αυτή φημολογείτο έντονα στην Κύπρο ότι οι Άγγλοι μεθόδευαν εποικισμό της με Εβραίους. Για παράδειγμα, μόνο κατά το 1904, που δημοσιεύει την ανταπόκρισή του ο Παυλίδης, στην εφημερίδα του, «Φωνή της Κύπρου», εντοπίστηκαν τα ακόλουθα άρθρα: «Οι Εβραίοι εις Κύπρον», *ΦτΚ*, 17/30.4.1904· «Οι Εβραίοι. Διατί εκδιώκονται πανταχόθεν. Στοιχείον επίφοβον», *ΦτΚ*, 24/7.5.1904· «Ο αποικισμός των Εβραίων. Επερώτησις εν τω Νομοθετικώ Συμβουλίω. Απάντησις Κυβερνήσεως», *ΦτΚ*, 24/7.5.1904· «Η μετοικεσία των Εβραίων. Ουδέν μέτρον», *ΦτΚ*, 29/11.6.1904· «Οι Εβραίοι. Εξαγορά και άλλων επαύλεων», *ΦτΚ*, 3/16.7.1904· «Η εβραϊκή μετοικεσία. Άρχισε γενομένη», *ΦτΚ*, 7/20.8.1904· «Η εβραϊκή έπαυλις Μαρκό», *ΦτΚ*, 14/27.8.1904· «Ο αποικισμός των Εβραίων εν Κύπρω», *ΦτΚ*, 11/24.9.1904· «Ζητήματα. Η Κύπρος εν κινδύνω», *ΦτΚ*, 11/24.9.1904· «Ο Davis Trietsch και οι Εβραίοι του», *ΦτΚ*, 18/1.10.1904· «Η εβραϊκή μετανάστευσις», *ΦτΚ*, 2/15.10.1904· «Ο αποικισμός των Εβραίων», *ΦτΚ*, 9/22.10.1904· «Και άλλο συλλαλητήριον κατά του αποικισμού των Εβραίων», *ΦτΚ*, 9/22.10.1904· «Κατά του αποικισμού των Εβραίων. Το ψήφισμα Λαπήθου - Καραβά», *ΦτΚ*, 16/29.10.1904· «Οι Εβραίοι εν Κύπρω», *ΦτΚ*, 23/5.11.1904· «Το ζήτημα του αποικισμού των Εβραίων εν Κύπρω», *ΦτΚ*, 13/26.11.1904.

εκατοικείται από 18 περίπου χιλιάδες κατοίκους, 13 από τους οποίους ήταν Έλληνες. Παρόμοια θετική εντύπωση του προξένησε και η Χίος, όχι όμως για τις φυσικές ομορφιές της, αλλά για το σύγχρονο για την εποχή τεχνητό λιμάνι, τα μεγαλοπρεπή οικοδομήματα και τους εξαιρετους ναούς, καθώς και τα σπουδαία εκπαιδευτήρια και την περίφημη βιβλιοθήκη της με τα πολλά σπάνια βιβλία και τα μοναδικά χειρόγραφα, ένδειξη, όπως γράφει, ευμάρειας και πνευματικής ανάπτυξης των κατοίκων.

Ο Παυλίδης συνέχισε το ταξίδι του για την πρωτεύουσα της Ιωνίας Σμύρνη, την οποία χαρακτηρίζει ως μία σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη. Όπως σημειώνει στην ανταπόκρισή του, η εμπορική της κίνηση με το πολύβουο πλήθος των εργαζομένων στο λιμάνι και των συγκεντρωμένων στην προκυμαία για τη διεκπεραίωση των πολλών εργασιών τους, αποτελούσε ένα μοναδικό θέαμα. Αναφέρει ακόμη ότι η πόλη εκατοικείται από 150 χιλιάδες «ξένους», εννοώντας τους Ευρωπαίους κατοίκους, οι οποίοι επηρέαζαν έντονα τη φυσιογνωμία της. Θεωρεί την ελληνική κοινότητα της πόλης ως ακμάζουσα και επαινεί τα μέλη της για τους πολλούς φιλανθρωπικούς συλλόγους και σωματεία, που, όπως σημειώνει, δεν είχε να επιδείξει καμία από τις μεγάλες πόλεις του ελληνικού κράτους. Κάνει δε ειδική αναφορά στη σπουδαία Ευαγγελική Σχολή και στον μητροπολιτικό ναό της Αγίας Φωτεινής, που δέσποζαν στην πόλη με τη μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητά τους. Τέλος αναφέρεται στις επιδράσεις, που είχε ο συγχρωτισμός των διαφόρων εθνών στην ιδιοσυγκρασία των Ελλήνων, σημειώνοντας ότι τα μεν μέλη της λεγόμενης ανώτερης τάξης «εγάλλιζαν», δηλαδή μόρφωναν τα παιδιά τους σε γαλλικά σχολεία και υιοθετούσαν συμπεριφορές και συνήθειες της Γαλλικής κοινότητας, ενώ αυτά της κατώτερης τάξης επηρεάζονταν έντονα από τα μέλη των ιδίων τάξεων άλλων εθνών, προφανώς των Οθωμανών και των Αρμενίων, υιοθετώντας ξένα ήθη και τρόπους συμπεριφορές, λόγω των καθημερινών επαφών τους²³.

Ακολούθως ο Παυλίδης συνέχισε το ταξίδι του και μετέβη στην Αθήνα, την οποία αποκαλεί «πόλη των αιώνων» και την εξυμνεί για τα πνευματικά της επιτεύγματα και τη συμβολή της στους τομείς της τέχνης και της επιστήμης. Εγκωμιάζει ιδιαίτερος την Ακρόπολη και τονίζει ότι ο Παρθενώνας, ο ναός της Απτέρου Νίκης, το Ερέχθειο με τις

---

23. Κ.Κ.Π., «Εκ Τουρκίας: Επιστολή Ε΄: Ανά το Αρχιπέλαγος, Σύμη, Κως, Χίος, Σμύρνη, 18 Ιουλίου 1904», *ΦτΚ*, 7/20.8.1904.

Καρυάτιδες και τα υπόλοιπα μνημεία της, αποτελούν κορυφαία έργα της ανθρώπινης δημιουργίας. Τέλος αναφέρει ότι η σύγχρονη Αθήνα, παρά το γεγονός ότι διήγε μόλις εβδομήντα χρόνια ελεύθερου βίου, εξέπληττε τον επισκέπτη με την ανάπτυξη και την πνευματική της πρόοδο, που αποτυπωνόταν στη δράση των πολιτιστικών, φιλολογικών και φιλανθρωπικών συλλόγων, στις σπουδαίες και επιβλητικές οικοδομές, στα μοναδικά δημόσια κτήρια, στις βιβλιοθήκες, στα μουσεία και στα καλλιμάρμαρα στάδιά της²⁴.

Η πρώτη περιήγηση του Κύπριου δημοσιογράφου ολοκληρώθηκε με την επίσκεψή του στη «βασιλίδα των πόλεων» Κωνσταντινούπολη, ονομασία που, όπως αναφέρει, της έχει δοθεί για να αποτυπώσει το μεγαλείο της²⁵. Ο Παυλίδης εγκωμιάζει τα ωραία και μεγαλοπρεπή μέγαρα της πόλης, τις πολλές ομορφιές και το φυσικό της περιβάλλον, για την περιγραφή του οποίου, όπως αναφέρει, χρειάζονταν τόμοι ολόκληροι. Τονίζει επίσης τον θαυμασμό του για την αριστοτεχνική αρχιτεκτονική της Αγίας Σοφίας, την οποία αποκαλεί, για την επιβλητικότητα και τη μεγαλοπρέπειά της, ως τον Παρθενώνα του Χριστιανισμού.

Επισημαίνει ακόμη τις μεγάλες αντιθέσεις των ευρωπαϊκών συνοικιών Γαλατά, Πέρα και Σταυροδρομίου, με τα ωραία μέγαρα και τους καλούς δρόμους, σε σχέση με τις πυκνοκατοικημένες γειτονιές στο εσωτερικό της πόλης, που στέγαζαν ένα ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων, το οποίο ζούσε σε καταστάσεις ακραίας φτώχειας και ανέχειας. Σχολιάζει επίσης τη μεγάλη ανάπτυξη της ελληνικής κοινότητας, η οποία διατηρούσε σπουδαία εκπαιδευτήρια, όπως τη Μεγάλη του Γένους Σχολή και το Ζωγράφειο, και αναφέρει ότι η ευημερία και η πρόοδος της ήταν εμφανής από τα πολλά φιλανθρωπικά της ιδρύματα, όπως νοσοκομεία, ορφανοτροφεία και πτωχοκομεία.

Τέλος μεταφέρει στους αναγνώστες της εφημερίδας την έκκληση του Οικουμενικού Πατριάρχη (1901-1911) Ιωακείμ Γ' για εξεύρεση λύσης στο Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα, που

---

24. Κ.Κ.Π., «Εξ Ελλάδος: Επιστολή ΣΤ': Αι Αθήναι», *ΦτΚ*, 14/27.8.1904.

25. Ας σημειωθεί ότι μερικά χρόνια προηγουμένως ο Κύπριος νομικός και πολιτευτής Γεώργιος Φραγκούδης εξέδωσε βιβλίο με τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του από επίσκεψή του στην Κωνσταντινούπολη, το 1899. Βλ. Γεώργιου Φραγκούδη, *Η Κωνσταντινούπολις (Βυζάντιον - Σταμπούλ). Περιγραφή της Κωνσταντινουπόλεως λήγοντος του 19ου αιώνας*, Αθήνα 1901. Το βιβλίο αυτό είναι πολύ πιθανόν να είχε υπόψη του ο Παυλίδης κατά την περιήγησή του στην πόλη.

την περίοδο αυτή ταλάνιζε την Εκκλησία της Κύπρου. Για το ίδιο θέμα δημοσιεύει και τις γνώμες πολλών άλλων πολιτικών και εκκλησιαστικών αξιωματούχων, με τους οποίους είχε συζητήσει τα σχετικά και που προέτρεπαν τους Κυπρίους να ομονοήσουν και να προχωρήσουν στην ομαλή πλήρωση του αρχιεπισκοπικού θρόνου²⁶. Ωστόσο έπρεπε να παρέλθουν άλλα έξι χρόνια μέχρι να επιλυθεί το σχετικό Ζήτημα, στο οποίο ενεπλάκη και ο ίδιος ο Οικουμενικός Πατριάρχης, όπως και οι επικεφαλής αρκετών άλλων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών, στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσης, φανερώνοντας για άλλη μια φορά ότι οι εκκλησιαστικές διενέξεις ορισμένες φορές διαρκούν πολύ περισσότερο από οποιεσδήποτε άλλες²⁷.

Η περιοδεία στους Αγίους Τόπους

Η επόμενη περιήγηση του Κύριλλου Παυλίδη υπήρξε πολύμηνη και πραγματοποιήθηκε στους Αγίους Τόπους, από όπου έστειλε είκοσι τρεις συνολικά ανταποκρίσεις, που δημοσιεύτηκαν από τον Αύγουστο του 1905 έως τον Μάρτιο του 1906²⁸. Αρχικά περιέγραψε τις πόλεις Μερσίνα, Αλεξανδρέττα και Βηρυτό, σταθμούς κατά τη διαδρομή του ατμοπλοϊκού ταξιδιού του προς την Ιόππη, η οποία αποτελούσε «την πύλη εισόδου» στην Παλαιστίνη, πριν από τη μετάβασή του στα Ιεροσόλυμα. Για τις δύο πρώτες, τις οποίες είχε επισκεφθεί και κατά το προηγούμενο ταξίδι του, αναφέρεται επιγραμματικά,

---

26. Κ.Κ.Π., «Εκ Τουρκίας: Επιστολή Ζ': Η Κωνσταντινούπολις», *ΦτΚ*, 21/3.9.1904.

27. Για το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα βλ. Γεώργιου Φραγκούδη, *Ιστορία του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος Κύπρου (1900-1910)*, Αλεξάνδρεια 1911· Νίκου Χριστοδούλου, *Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα της Κύπρου κατά τα έτη 1900-1910*, Λευκωσία 1999· Χριστόφορου Κωνσταντινίδη, «Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα (1900-1910) ως έκφανση του ενωτικού κινήματος: η βρετανική θεώρηση», *Κυπριακαί Σπουδαί* 80 (2006) 119-157· Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1878-1911)*, Λευκωσία 2014, σ. 68-88.

28. Οι ανταποκρίσεις αυτές έχουν τον γενικό τίτλο: «Ανά την Παλαιστίνη. Επιστολαί περιοδεύοντος συνεργάτου μας», εκτός από την πρώτη, που τιτλοφορείται: «Ανά την Συρίαν και Παλαιστίνη. Επιστολαί περιοδεύοντος συνεργάτου μας», αφού αναφέρεται και σε πόλεις της Συρίας, από τις οποίες ο Παυλίδης διήλθε κατά το ταξίδι του για την Παλαιστίνη.

σημειώνοντας ξανά την ευεργετική παρουσία στη Μερσίνα των μελών της οικογένειας Μαυρομάτη και υπογραμμίζοντας για την Αλεξανδρέττα τη συνεχιζόμενη πληθυσμιακή αποψίλωση της ελληνικής κοινότητας. Παρόμοια είναι η επισήμανσή του και για τη Βηρυτό, όπου, σύμφωνα με τα γραφόμενά του, η γερμανική, γαλλική και αγγλική παροικία προωθούσαν τα συμφέροντα των χωρών τους και είχαν ιδρύσει σχολές, κυρίως για την εκμάθηση ξένων γλωσσών, ενώ την ίδια περίοδο ο Ελληνισμός είχε υποχωρήσει και δεν είχε σε λειτουργία ούτε καν ένα σχολείο. Εκφράζει για τον λόγο αυτό τη λύπη του για τη θρησκευτική και πολιτιστική επίδραση, που ασκούσαν οι σχολές αυτές και επικρίνει το ελληνικό κράτος για την αδιαφορία του να προστατέψει τους ντόπιους Ορθόδοξους από την προσηλυτιστική δράση των ξένων. Τέλος σημειώνει τη σταθερή διείσδυση στην Ιόππη των Εβραίων, οι οποίοι είχαν καταφέρει να αποκτήσουν τον έλεγχο της τοπικής βιομηχανίας και σταδιακά να επικρατήσουν στην οικονομική της ζωή. Επρόκειτο για μία επισήμανση, την οποία επαναλαμβάνει και άλλες φορές κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του, καταδεικνύοντας έμμεσα την ύπαρξη κεντρικού σχεδιασμού για τον εποικισμό της Παλαιστίνης από Εβραίους και επανεγκατάσταση στη γη των προγόνων τους²⁹.

Ακολούθως ο Παυλίδης μετέβη στα Ιεροσόλυμα και επισκέφθηκε τον Πανάγιο Τάφο, τον Ναό της Αναστάσεως και τον Φρικτό Γολγοθά, μνημεία τα οποία περιέγραψε στις ανταποκρίσεις του με δέος, τονίζοντας τη μεγάλη συμβολή των Ελλήνων μοναχών της Αγιοταφικής Αδελφότητας στη διαφύλαξη και συντήρησή τους³⁰. Στις ανταποκρίσεις του τονίζει ότι κατά το παρελθόν πολλά άλλα έθνη και Χριστιανικές ομολογίες επεδίωξαν να αποκτήσουν κυριότητα στα ανωτέρω προσκυνήματα, με αποτέλεσμα να προκληθεί έντονη διαμάχη με τους Έλληνες μοναχούς, η οποία κατέληξε σε συμφωνία στα μέσα του 19ου

---

29. Κ.Κ.Π., «Η θέσις του Ελληνισμού», *ΦτΚ*, 6/19.8.1905.

30. Για τη σπουδαιότητα, που είχαν τα μνημεία αυτά για τους Κυπρίους και γενικότερα για τη σχέση του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και της Αγιοταφικής Αδελφότητας με την Κύπρο, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 74 (2012) 109-129.

αιώνα, ύστερα από σκληρές αντιπαραθέσεις³¹. Ο Κύπριος δημοσιογράφος υμνεί το μεγαλείο των ανωτέρω προσκυνημάτων, τα οποία θεωρεί τα σημαντικότερα από όσα βρίσκονται στην Παλαιστίνη³².

Για τη διαμάχη γύρω από την κυριότητα και χρήση των προσκυνημάτων αναφέρεται και στις ανταποκρίσεις του από την επισκεπή του στο Σπήλαιο της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ. Επίσης, σχολιάζει τα σχετικά με την αντιπαραθέση με τους Αρμενίους, καθώς και την προσηλυτιστική δράση των Λατίνων με την ίδρυση σχολών για την προσέλκυση στον Καθολικισμό των Αραβόφωνων Ορθοδόξων, που αποτελούσαν την πλειοψηφία των 15 χιλιάδων κατοίκων της πόλης. Ο Παυλίδης θεωρεί τους Αραβόφωνους Ορθόδοξους ελληνικής καταγωγής, αλλά εξαραβισθέντες λόγω των ιστορικών περιπετειών του τόπου, υιοθετώντας στον τομέα αυτό τις αντιλήψεις διαφόρων ιστορικών της εποχής³³. Επικρίνει

---

31. Για τη διαμάχη γύρω από την κυριότητα των προσκυνημάτων, που κατέληξε σε συνθήκη, η οποία επιβλήθηκε σε όλους τους αντιμαχομένους, βλ. Αρχιμανδρίτη Κάλλιστου Μηλιαρά, *Οι Άγιοι Τόποι εν Παλαιστίνη και τα επ' αυτών δίκαια του Ελληνικού Έθνους*, τ. Β', Ιεροσόλυμα 1933, σ. 577-611

32. Κ.Κ.Π., «Ιερουσαλήμ. Το καθήκον των Ελλήνων», *ΦτΚ*, 13/26.8.1905· Κ.Κ.Π., «Ο Ναός του Παναγίου Τάφου», *ΦτΚ*, 20/2.9.1905.

33. Για παράδειγμα, ανάμεσά τους περιλαμβάνεται ο Παύλος Καρολίδης, *Περί της εθνικής καταγωγής των Ορθοδόξων Χριστιανών Συρίας και Παλαιστίνης*, Αθήνα 1909, ο οποίος στήριζε τις απόψεις του στο επιχείρημα ότι δεν υπήρχε αραβικός ιστορικός βίος και πολιτισμός στις περιοχές της Μέσης Ανατολής πριν από τον 7ο μ.Χ. αιώνα και ούτε μαρτυρείται στις πηγές η ύπαρξη αραβικής εθνότητας μη μωαμεθανικής στην Παλαιστίνη και τη Συρία. Αλλά, όπως υποστήριζε, και μετά τον 7ο αιώνα δεν ήταν δυνατόν να προσχωρήσουν Άραβες στη Χριστιανική πίστη, δεδομένης της πλήρους κυριαρχίας του Ισλάμ στην περιοχή. Τέτοιες απόψεις για ελληνική καταγωγή των Αραβοφώνων δημοσιεύτηκαν και στον κυπριακό τύπο της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «Το πρόβλημα του Πατριαρχείου Αντιοχείας», *Αλήθεια*, 14.4.1906.

ξανά την απουσία πολιτικής εκ μέρους του ελληνικού κράτους, που θα συνέβαλλε στην πνευματική στήριξή τους και στην ανάπτυξη των σχέσεών τους με τον Ελληνισμό³⁴.

Στις υπόλοιπες ανταποκρίσεις από την περιήγησή του στην Παλαιστίνη ο Παυλίδης αναφέρεται στα διάφορα προσκυνήματα που επισκέφθηκε και ιδίως αυτά που βρίσκονται γύρω από την πόλη των Ιεροσολύμων, όπως τον Τάφο της Παναγίας και τον Ναό της Αναλήψεως στο Όρος των Ελαιών. Επίσης περιγράφει τον ναό με το αρχαίο όνομα «Άγια των Αγίων», κτίσμα του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιουστινιανού, που μετετράπη από τους Μουσουλμάνους κατακτητές στο μεγαλοπρεπές Τέμενος του Ομάρ. Επαινεί επανειλημμένως την Αγιοταφική Αδελφότητα για τους αγώνες της για τη διαφύλαξη των προσκυνημάτων και καλεί σε στήριξή της για να συνεχίσει να δίνει τη μαρτυρία της για τον Ελληνισμό και την Ορθοδοξία στους Αγίους Τόπους. Κάνει μάλιστα ειδική αναφορά στον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο Ιορδάνου (1881-1908) Επιφάνιο Ματτέο και στη συμβολή του στην ανέγερση του Ναού της Αναλήψεως στο Όρος των Ελαιών³⁵, επικρατώντας στον αγώνα αυτό των ομόδοξων Ρώσων και των ετερόδοξων Λατίνων, οι οποίοι επίσης επεδίωκαν να οικοδομήσουν ναό στην περιοχή³⁶.

Κατά την παραμονή του στα Ιεροσόλυμα ο Παυλίδης επισκέφθηκε επίσης τη Θεολογική Σχολή του Πατριαρχείου, η οποία στεγαζόταν στη Μονή του Σταυρού, μερικά χιλιόμετρα έξω από την παλαιά πόλη. Με την ευκαιρία αυτή αναφέρεται στο σπουδαίο εκπαιδευτικό έργο του Πατριαρχείου και επισημαίνει ότι οι απόφοιτοι της Σχολής του Σταυρού στελέχωναν με επιτυχία, τόσο την τοπική Εκκλησία, όσο και άλλες Ορθόδοξες

---

34. Κ.Κ.Π., «Βηθλεέμ. Ο Ναός», *ΦτΚ*, 27/9.9.1905· Κ.Κ.Π., «Το Άγιον Σπήλαιον», *ΦτΚ*, 3/16.9.1905.

35. Για τον ναό αυτό και το ιστορικό της ίδρυσής του βλ. Αρχιμανδρίτη Κλήμη Καρναπά, *Η επί του Όρους των Ελαιών Σταυροπηγική Μονή της Αναλήψεως*, Ιεροσόλυμα 1908. Για τον βίο του Επιφάνιου Ματτέου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος Ιορδάνου Επιφάνιος Ματτέος (1837-1908)», *Απόστολος Βαρνάβας* 53 (1992) 256-265.

36. Κ.Κ.Π., «Γεθσημανή. Ο Θεομητορικός Τάφος», *ΦτΚ*, 10/23.9.1905· Κ.Κ.Π., «Τα Άγια των Αγίων - Τέμενος του Ομάρ», *ΦτΚ*, 17/30.9.1905· Κ.Κ.Π., «Ο Λόφος Σιών», *ΦτΚ*, 24/7.10.1905· Κ.Κ.Π., «Το Όρος των Ελαιών», *ΦτΚ*, 1/14.10.1905.

Εκκλησίες, όπως αυτήν της Κύπρου³⁷. Αναφέρεται ακόμη στην πλούσια βιβλιοθήκη της, που χρησίμευε για τον πνευματικό καταρτισμό των σπουδαστών, καθώς και στις υπόλοιπες βιβλιοθήκες του Πατριαρχείου, όπου φυλάσσονταν εκατοντάδες χειρόγραφα, στιγματίζοντας τις κατά καιρούς κλοπές τους από επιτήδειους, όπως τον Ρώσο Πορφύριο Ουσπένσκυ³⁸ στα μέσα του 19ου αιώνα³⁹.

Ο Παυλίδης στις ανταποκρίσεις του δίνει και πολλές πληροφορίες για τις διάφορες εθνότητες, που κατοικούσαν τα Ιεροσόλυμα και οι οποίες πρέσβευαν σε ποικίλες θρησκείες και Χριστιανικές ομολογίες. Όπως αναφέρει, η πόλη εκατοικείτο επίσης από εκατό περίπου οικογένειες Ελλήνων, που κέρδιζαν τα προς το ζην ασκώντας το επάγγελμα του παντοπώλη⁴⁰, καθώς και από πέντε χιλιάδες Αραβόφωνους Ορθόδοξους, που απολάμβαναν την προστασία του Πατριαρχείου. Ωστόσο, όπως σημειώνει, οι τελευταίοι είχαν φανεί αγνώμονες και προσκολλήθηκαν στη Ρωσία, συμβάλλοντας στην προώθηση της πολιτικής της για εκκλησιαστική επικράτηση στην Παλαιστίνη⁴¹.

Προσθέτει ακόμη ότι η θρησκεία είχε τεθεί στην υπηρεσία της πολιτικής και, όπως είχε τονίσει και προηγουμένως, πρωταγωνιστούσε στον τομέα αυτό η λεγόμενη Ορθόδοξη

---

37. Για τη συμβολή της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού στην Εκκλησία και στην Παιδεία της Κύπρου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 71 (2009) 97-154.

38. Για τον Π. Ουσπένσκυ βλ. Κωνσταντίνου Παπουλίδη, *Η Πολιτική της Ρωσίας στη Χριστιανική Ανατολή τον 19ο και 20ό αιώνα: Η Ρωσική Ατμοπλοϊκή Εμπορική Εταιρεία (1856-1920) και η Αυτοκρατορική Ορθόδοξος Παλαιστίνηια Εταιρεία (1882-2008)*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 129-196, όπου πολλές αναφορές στις δραστηριότητές του σε άμεση σχέση με τη δράση της Παλαιστινιακής Εταιρείας (ιδίως σ. 129-136).

39. Κ.Κ.Π., «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού», *ΦτΚ*, 8/21.10.1905. Για την ιστορία της Σχολής αυτή βλ. Αρχιμανδρίτη Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, «Η Ιερά Μονή του Σταυρού και η εν αυτή Θεολογική Σχολή», *Νέα Σιών* 2 (1905) 709-783 [= «Η ιστορία της Σχολής», στον τόμο: Γρηγόριου Παπαμιχαήλ (επιμ.), *Πεντηκονταετηρίδα της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού, 1855-1906*, έκδ. Ιερού Κοινού Παναγίου Τάφου, Ιεροσόλυμα 1913, σ. 41-112].

40. Κ.Κ.Π., «Οι Έλληνες της Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 15/28.10.1905.

41. Κ.Κ.Π., «Οι Άραβες Ορθόδοξοι της Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 22/4.11.1905.

Παλαιστινιακή Εταιρεία με τη συμβολή του Ρωσικού Προξενείου⁴². Αναφέρει ακόμη ότι οι Ρώσοι σε παλαιότερες εποχές, ως ομόδοξοι των Ελλήνων, στήριξαν τη λειτουργία του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, με αποτέλεσμα να παραπλανήσουν με τη συμπεριφορά τους τα μέλη της Αγιοταφικής Αδελφότητας και να επιτύχουν τη σταδιακή διείσδυσή τους στην Παλαιστίνη και ιδίως στα Ιεροσόλυμα, αναγείροντας Ναούς και ιδρύοντας Μονές. Σε αντίθεση με τους Ρώσους, όπως σημειώνει, συμπεριφέρονταν οι Αβησσύνιοι, οι οποίοι, παρά το γεγονός ότι ήταν ετερόδοξοι, εκδήλωναν έντονα φιλελληνικά αισθήματα⁴³.

Από τους υπόλοιπους λαούς που κατοικούσαν στην πόλη των Ιεροσολύμων ο Παυλίδης αναφέρεται στους Άγγλους, τους Λατίνους -εννοώντας προφανώς του Ρωμαιοκαθολικούς Ευρωπαίους-, τους Αρμενίους και τους Εβραίους. Από αυτούς θεωρεί τις εκατό περίπου οικογένειες των Άγγλων ως τους πλέον φίλα προσκείμενους στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων⁴⁴, σε αντίθεση με τους Λατίνους, για τους οποίους επαναλαμβάνει ότι είχαν κύριο στόχο την αρπαγή των προσκυνημάτων από το Πατριαρχείο και συντηρούσαν για τον λόγο αυτό πολυπρόσωπα μοναχικά τάγματα, δαπανώντας μεγάλα ποσά χρημάτων. Γι' αυτό και καλεί τους όπου γης Έλληνες να στηρίζουν την Αγιοταφική Αδελφότητα, ώστε να αντικρούσει την προσηλυτιστική πολιτική των Λατίνων⁴⁵.

Ειδικότερα για τους Αρμενίους αναφέρεται στο ιστορικό της παρουσίας τους στην Αγία Πόλη όπου, όπως σημειώνει, σταδιακά, με παρασκηνακούς και άλλους τρόπους, απέκτησαν δικούς τους λατρευτικούς χώρους και δικαιώματα στα προσκυνήματα. Προσθέτει ακόμη ότι κατά καιρούς στο παρελθόν ήταν σε αντιπαλότητα με τους Έλληνες, αλλά ότι την περίοδο εκείνη οι σχέσεις τους είχαν εξομαλυνθεί σε μεγάλο βαθμό⁴⁶.

---

42. Για τη Ρωσική πολιτική στην περιοχή και τη δράση της Ορθόδοξης Παλαιστινιακής Εταιρείας έχει γίνει λόγος στον σχολιασμό της ανταπόκρισης του Παυλίδη από την Αλεξανδρέττα.

43. Κ.Κ.Π., «Οι Ρώσοι εν Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 29/11.11.1905, 5/18.11.1905.

44. Κ.Κ.Π., «Οι Άγγλοι εν Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 12/25.11.1905.

45. Κ.Κ.Π., «Οι Λατίνοι εν Παλαιστίνη», *ΦτΚ*, 19/2.12.1905, 26/9.12.1905.

46. Κ.Κ.Π., «Οι Αρμενίοι εν Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 10/23.12.1905.

Τέλος, για τους Εβραίους επαναλαμβάνει αυτά τα οποία είχε αναφέρει και στην ανταπόκρισή του από την Ιόππη, ότι δηλαδή είχαν αρχίσει να εποικίζουν με αυξητικούς ρυθμούς την Παλαιστίνη. Συμπληρώνει ακόμη ότι ο εποικισμός αυτός ήταν έντονος στα Ιεροσόλυμα, όπου είχαν εγκατασταθεί 70 έως 80 χιλιάδες, οι οποίοι είχαν συγκεντρώσει στα χέρια τους το σύνολο της εμπορικής κίνησης. Εκφράζει αφενός τον θαυμασμό του για το γεγονός ότι ο λαός αυτός διατήρησε την εθνική και θρησκευτική του συνείδηση, παρά τις διώξεις που είχε υποστεί και τον διασκορπισμό του ανά την υφήλιο. Ωστόσο θεωρεί ότι οι Εβραίοι γενικά χαρακτηρίζονταν από φιλοχρηματία και αφιλία έναντι των άλλων εθνών, φανερώνοντας ξανά την προκατάληψη που υπήρχε έναντί τους από τους Έλληνες την εποχή αυτή. Αναφέρει ακόμη ότι στόχος τους ήταν η επικράτηση στην Παλαιστίνη με τελικό στόχο την ανέγερση του ναού του Σολομώντος στη θέση όπου βρίσκεται το Τέμενος του Ομάρ, γεγονός που θα σηματοδοτούσε και τη σταθεροποίηση της παρουσίας τους στην πόλη⁴⁷.

Οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις του Κύπριου δημοσιογράφου στην Παλαιστίνη ολοκληρώνονται με εκτενή αναφορά στα μεγάλα οικονομικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων και που το απειλούσαν με κατάρρευση. Αρχικά αναφέρεται στους αγώνες των μελών της Αγιοταφικής Αδελφότητας για την οικονομική επιβίωση του Πατριαρχείου και τη συντήρηση των προσκυνημάτων, καθώς και στη σημασία που αποδιδόταν για τον λόγο αυτό στη λειτουργία Μετοχίων μακριά από την Παλαιστίνη. Όπως σημειώνει, ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και τα μεγάλα Μετόχια στη Ρουμανία και τη Ρωσία, τα οποία όμως οι δύο αυτές χώρες είχαν κατάσχει, με αποτέλεσμα να αποστερήσουν από το Πατριαρχείο τις σημαντικότερες πηγές εισοδημάτων του⁴⁸. Γι' αυτό και καλούσε τον

---

47. Κ.Κ.Π., «Οι Ιουδαίοι εν Ιερουσαλήμ», *ΦτΚ*, 24/6.1.1905.

48. Αρχιμανδρίτη Κάλλιστου Μηλιαρά, *Οι Άγιοι Τόποι εν Παλαιστίνη και τα επ' αυτών δίκαια του Ελληνικού Έθνους*, τ. Β', Ιεροσόλυμα 1933, σ. 650-661, 762-764· Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Ιεροσολύμων*, Αθήνα 21970, σ. 792-806, 857-858· Κωστή Κοκκινόφτα, *Αρχιμανδρίτης Ιερόνυμος Μυριανθέας (1838-1898)*, Λευκωσία 2018, σ. 155-162.

Ελληνισμό να δραστηριοποιηθεί και να στηρίξει την Αγιοταφική Αδελφότητα, ώστε να συνεχίσει το σπουδαίο έργο της στους Αγίους Τόπους⁴⁹.

Η περιοδεία στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο

Η τελευταία περιήγηση του Παυλίδη ήταν στην Αίγυπτο από όπου έστειλε, το καλοκαίρι του 1906, τρεις ανταποκρίσεις, δύο με επίκεντρο την πόλη της Αλεξάνδρειας και μία την πρωτεύουσα Κάιρο. Η Αλεξάνδρεια εντυπωσίασε τον Κύπριο δημοσιογράφο από το μέγεθος της, τη μεγάλη εμπορική κίνηση και τις χιλιάδες των αμαξών και αυτοκινήτων, που ήταν σε διαρκή κίνηση για την τροφοδοσία των καταστημάτων, τις φορτοεκφορτώσεις στο λιμάνι και τη διακίνηση των ανθρώπων του εμπορίου. Επισημαίνει, ωστόσο, ότι παρά την εικόνα αυτή και την όψη σύγχρονης πόλης, που παρουσίαζε στο καινούργιο της τμήμα, οι πολυπληθείς και πολυάριθμες συνοικίες της, όπως είχε προσέξει και στην Κωνσταντινούπολη, βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση, με τους κατοίκους τους να στερούνται ακόμη και τα βασικότερα των απαραίτητων αγαθών.

Ο Παυλίδης αναφέρεται στην άνθηση, που γνώριζε η ελληνική κοινότητα, αναπόσπαστο τμήμα της οποίας αποτελούσε η κυπριακή παροικία, που ξεχώριζε για τη φιλανθρωπική και εκπαιδευτική της δραστηριότητα. Όπως είναι γνωστό από άλλες πηγές, η «Ελληνική Αδελφότης των εν Αιγύπτω Κυπρίων», η οποία ιδρύθηκε το 1873, είχε στηρίξει την εκπαίδευση της Κύπρου, μεριμνώντας αρχικά για την ίδρυση δημοτικών σχολείων στις

---

49. Κ.Κ.Π., «Το Οικονομικόν Ζήτημα της Σιωνίτιδος Εκκλησίας. Η ιστορία του. Η μαρτυρία δύο Πατριαρχών», *ΦτΚ*, 7/20.1.1906· Κ.Κ.Π., «Το Οικονομικόν Ζήτημα της Σιωνίτιδος Εκκλησίας. Όλον το ιστορικόν. Η εχθρική στάσις της Ρουμανίας. Αρπαγή των ημετέρων κτημάτων», *ΦτΚ*, 14/27.1.1906· Κ.Κ.Π., «Το Οικονομικόν Ζήτημα της Σιωνίτιδος Εκκλησίας. Όλον το ιστορικόν. Η Ρωσία μιμουμένη την Ρωμουνίαν. Το καθήκον του Ελληνισμού», *ΦτΚ*, 21/3.2.1906· Κ.Κ.Π., «Το Οικονομικόν Ζήτημα της Σιωνίτιδος Εκκλησίας. Το καθήκον του Ελληνισμού», *ΦτΚ*, 18/3.3.1906.

κοινότητες Πύργος, Δρούσεια, Βατιλή και Μονάγρι, και εισφέροντας ακολούθως σημαντικό χρηματικό ποσό για τη λειτουργία του Παγκυπρίου Γυμνασίου, το 1893⁵⁰.

Ο Κύπριος δημοσιογράφος επισημαίνει, ωστόσο, τις πολλές δυσκολίες, που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες κάτοικοι της Αλεξάνδρειας στον αγώνα επιβίωσής τους, ιδίως όσοι ασχολούνταν με το εμπόριο και τις συναφείς δραστηριότητες, λόγω του σκληρού ανταγωνισμού από τις άλλες εθνότητες, που κατοικούσαν στην πόλη. Σημειώνει ακόμη τη μεγάλη σημασία, που δινόταν από την παροικία για τη μόρφωση των νεότερων μελών της και, ιδίως, για την εκμάθηση της Γαλλικής και της Αγγλικής γλώσσας, που θεωρούνταν απαραίτητες για εμπορικές ενασχολήσεις. Επαινεί επίσης τα μέλη της για τη μέριμνά τους να λειτουργούν, τόσο κοινοτικά σχολεία για αγόρια και κορίτσια, όσο και το Αβερώφειο Γυμνάσιο, που το θεωρεί ως ένα από τα καλύτερα εκπαιδευτήρια του Ελληνισμού⁵¹.

Ακολούθως ο Παυλίδης επισκέφθηκε το Κάιρο, το οποίο υπήρξε ο τελευταίος προορισμός της τρίχρονης περιήγησής του στις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Όπως αναφέρει, η πρωτεύουσα της Αιγύπτου εθεωρείτο μία από τις πιο σημαντικές, από άποψη αρχαίων μνημείων, πόλεις της Μέσης Ανατολής, λόγω των πυραμίδων και της σφίγγας, που βρίσκονταν σε κοντινή τοποθεσία. Ωστόσο η εκεί μετάβασή του δεν τον ενθουσίασε και στην ανταπόκρισή του υπήρξε αρκετά φειδωλός στα σχόλιά του, σημειώνοντας ότι, εκτός από την αρχαιολογική αξία των ανωτέρω μνημείων, δεν παρουσίαζαν άλλο ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αντιθέτως σχολίασε εκτενώς, τόσο τον Ζωολογικό Κήπο της πόλης με τις εκατοντάδες των

---

50. Για την ιστορία της Κυπριακής Αδελφότητας της Αλεξάνδρειας και την προσφορά της στην Παιδεία της Κύπρου βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, «Από την ιστορία της Κυπριακής Αδελφότητας της Αιγύπτου, με έμφαση στη συμβολή της στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου στα τέλη του 19ου αιώνα», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 6 (2004) 500-507· Κωστή Κοκκινόφτα, «Η "Κυπριακή Αδελφότης εν Αιγύπτω" και η συμβολή της στην Παιδεία του χωριού Δρούσεια», *Ακτή* 66 (2006) 201-219· Του ιδίου, «Οι Κύπριοι της Αιγύπτου ευεργέτες της Παιδείας και των κοινοτήτων της Κύπρου», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 33 (2007) 301-329.

51. Κ.Κ.Π., «Σημειώσεις εξ Αλεξανδρείας», *ΦτΚ*, 12/25.8.1906, 19/1.9.1906. Για την ιστορία του Αβερώφειου Γυμνασίου βλ. Παντελή Λέκκου, *Το Αβερώφειο Γυμνάσιο Αλεξανδρείας από της ιδρύσεώς του έως το 1960*, Θεσσαλονίκη 2004.

άγριων ζώων, που διατηρούσε, όσο και το Αρχαιολογικό Μουσείο, με τις πολλές, μεγάλες και πλούσιες σε εκθέματα αίθουσές του.

Ο Κύπριος δημοσιογράφος αποκαλεί το Κάιρο «πόλη του μέλλοντος», λόγω της στρατηγικής σημασίας, που της είχαν προσδώσει οι Άγγλοι αποικιοκράτες στην προσπάθειά τους για διεξόδωση και κυριαρχία στο εσωτερικό της Αφρικής. Γι' αυτό και θεωρούσε τη δραστηριοποίηση σε αυτήν όσων μελών της παροικίας διακρίνονταν για τόλμη και φιλοπονία, ως μία μοναδική ευκαιρία για εργασία και πλουτισμό. Επισημαίνει ακόμη ότι η πρωτεύουσα της Αιγύπτου δεν είχε να επιδείξει ούτε την εμπορική δραστηριότητα της Αλεξάνδρειας, αλλά ούτε και την ανάπτυξή της. Το ίδιο, όπως γράφει, συνέβαινε και με την ελληνική παροικία της πόλης, που παρουσίαζε μεν ικανοποιητική εθνική, εκπαιδευτική και φιλανθρωπική δραστηριότητα, όχι, όμως, όπως αυτήν της Αλεξάνδρειας.

Τέλος, ολοκληρώνοντας τις εντυπώσεις του από την επίσκεψή του στην πόλη αναφέρεται στη μεγάλη σημασία, που είχε ο ποταμός Νείλος, με τους πολλούς παραποτάμους και τις διακλαδώσεις τους, για τη ζωή των κατοίκων και την οικονομία της χώρας. Όπως σημειώνει, οι αρχαίοι Αιγύπτιοι λάτρευαν τον Νείλο ως Θεό, αφού το νερό εθεωρείτο πηγή ζωής. Περιγράφει δε μία από τις εορταστικές εκδηλώσεις προς τιμή του Νείλου, που είχε επιβιώσει μέχρι τα νεότερα χρόνια και η οποία περιλάμβανε πυροτεχνήματα, χορούς και άφθονο οινόπνευμα, καθόλη τη διάρκεια της νύχτας⁵².

Ανακεφαλαιώνοντας τα όσα αναφέρει ο Παυλίδης στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, παρατηρούμε καταρχάς ότι, αν εξαιρέσουμε την ελληνική πρωτεύουσα, οι υπόλοιπες πόλεις που επισκέφθηκε χαρακτηρίζονταν από το ετερόκλητο πλήθος των κατοίκων τους με τις διαφορετικές θρησκείες και συνήθειές τους. Όπως συμπεραίνεται από τις ανταποκρίσεις του, οι εθνότητες που τις συγκροτούσαν ζούσαν σε κλειστές κοινότητες με τους χώρους λατρείας, τα εκπαιδευτήρια και τα άλλα ιδρύματά τους να ευρίσκονται υπό τον αποκλειστικό έλεγχό τους.

Ακόμη διαπιστώνεται ότι στις αρχές του 20ού αιώνα, οι πόλεις που γνώριζαν σημαντική ανάπτυξη ήταν όσες διέθεταν μεγάλα λιμάνια, όπου διεξαγόταν το εμπόριο και συγκεντρώνονταν χιλιάδες εργαζόμενοι ποικίλων εθνοτήτων, που προσπαθούσαν να

---

52. Κ.Κ.Π., «Σημειώσεις εκ Καΐρου», *ΦτΚ*, 2/15.9.1906.

αξιοποιήσουν τις όποιες ευκαιρίες στον αγώνα τους για επιβίωση. Εντύπωση, ωστόσο, προκαλεί ότι οι πληροφορίες που καταγράφει για τους αυτόχθονες Οθωμανούς κατοίκους είναι επιγραμματικές, συγκριτικά με αυτές των άλλων εθνών, ίσως γιατί τα μέλη των τελευταίων δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο και είχαν εκκλησιαστική και πολιτική δράση, που κέντριζε το ενδιαφέρον του, ως δημοσιογράφου. Επισημαίνει επίσης τον σταδιακό εποικισμό της Παλαιστίνης από μεγάλο αριθμό Εβραίων, οι οποίοι εκμεταλλεζόμενοι τις νέες πολιτικοκοινωνικές συνθήκες στην περιοχή, είχαν αρχίσει να εγκαθίστανται στις διάφορες πόλεις της και ιδίως στα Ιεροσόλυμα.

Σε τελική ανάλυση μπορεί να αναφερθεί ότι οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις του Παυλίδη, με το ευρύ φάσμα των πληροφοριών που περιλαμβάνουν, αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση του τρόπου ζωής των κατοίκων των μεγάλων εμπορικών κέντρων της Ανατολικής Μεσογείου της εποχής, και ιδίως των ελληνικών τους παροικιών.

Δημοσιεύτηκε στη θεολογική επετηρίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 28 (2022) 39-62.